

БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Проаналізовано стан, динаміку розвитку банківської системи України та особливості її діяльності як фактору розвитку аграрного виробництва. Виявлені проблеми забезпечення кредитами аграрних виробників, що з'явилися у кризовий і посткризовий період, та окреслені підходи до їх подолання.

Проанализировано состояние, динамику развития банковской системы Украины и особенности ее деятельности как фактора развития аграрного производства. Обнаружены проблемы обеспечения кредитами аграрных производителей, которые появились в кризисный и посткризисный период, и очерчены подходы к их преодолению.

The state is analyzed, dynamics of development of the banking system of Ukraine and feature of its activity as to the factor of development of agrarian production. Found out the problems of providing of agrarian producers, which appeared in a crisis and посткризовий period, and outlined going near their overcoming, credits.

Ключові слова: банківська система України, банківська діяльність, фактор, аграрне виробництво.

Вітчизняний і зарубіжний досвід засвідчує, що ефективний розвиток аграрного виробництва у структурі національної економіки можливий лише при належним чином розвиненій і стабільній банківській діяльності. Адже завдяки банківській діяльності в умовах розвиненої банківської системи країни виникає реальна можливість забезпечити аграрне виробництво кредитами, без яких неможливе його ефективне відтворення. Ось чому у незалежній Україні, яка намагається зміцнити національну економіку, так важливо дбати про стабільний розвиток усіх підсистем, у тому числі банків та аграрного виробництва. На жаль, на сьогодні кредитування аграрного виробництва є недостатнім і недосконалим, а банківська діяльність хоча і є фактором цього виробництва, але надто слабким для того, щоб останнє було ефективним.

Таким чином, у нинішніх умовах вкрай важливо вияснити проблеми і фактори незадовільної банківської діяльності та її нездатності забезпечити поліпшення умов здійснення аграрного виробництва. Виявлення таких проблем допоможе обґрунтувати заходи, які б сприяли поліпшенню ситуації не тільки в аграрному секторі економіки, але й в країні загалом. У контексті сказаного ця стаття, присвячена вивченню особливостей банківської діяльності як фактору аграрного виробництва, є актуальною, потрібною, своєчасною.

Зазначимо, що результативність банківської діяльності щодо забезпечення аграрного виробництва вивчалася багатьма вченими в різних ракурсах. Зокрема, загальні теоретичні питання кредитування відображені у світовій класичній науковій економічній спадщині, представленій працями Дж.Кейнса, Д.Рікардо, М.Фрідмана, І.Шумпетера та ін. В країнах постсоціалістичного простору відомі праці С.Вальтера, М.Лишанського, І.Маслової, М.Ельдієва, присвячені теорії кредитування сільськогосподарських підприємств та проблемам, які при цьому виникають. В Україні теоретичні та практичні

питання кредитування аграрного виробництва розроблені в працях В.Алексійчука, В.Андрійчука, А.Гальчинського, О.Гудзь, М.Дем'яненка, О.Євтуха, Ш.Ібатулліна, С.Кручка, Д.Полозенка, П.Саблука, М.Савлука, І.Чапко та ін. Дослідження особливостей кредитування аграрної сфери через комерційні банки здійснювалося такими вченими, як Н.Внукова, І.Гуцал, В.Грушко, А.Головка, О.Дзюблюк, М.Денисенко, Г.Жуков, Б.Івасів, О.Лаврушин, В.Лагутін, А.Мороз, С.Мочерний, В.Сусіденко, М.Савлук, М.Ямпольський та ін. Інвестиційне забезпечення агропромислового виробництва та проблеми, пов'язані з ним, вивчалися Г.Александром, К.Берестовим, Г.Бірманом, Л.Будяком, І.Бланком, Л.Гітманом, А.Гайдуцьким, М.Герасимчуком, В.Ковальовою, І.Лукіновим, Г.Лайко, Є.Ланченко, Л.Мармуль, Г.Осовською, П.Саблуком, П.Стецюком, В.Федоренком, А.Юзефовичем, М.Янківим та ін.

Водночас, ускладнення кредитування та зміна динаміки обсягів кредитів, наданих аграрним виробникам у кризовий і посткризовий період, вимагають нових досліджень у цій площині.

Метою статті є висвітлення особливостей стану банківської системи України та її діяльності в контексті забезпечення кредитами аграрного виробництва, виявлення проблем, що з'явилися у кризовий і посткризовий період, та окреслення напрямків і заходів їх подолання.

Аграрне виробництво є найважливішою ланкою агропромислового комплексу України, під яким трактують «велике міжгалузеве утворення, органічна частина економіки країни, яка включає сукупність галузей, пов'язаних між собою процесом відтворення, основне завдання якого — забезпечення продовольчої безпеки країни, оптимальних норм харчування населення України, створення експортного потенціалу сировини й продовольства. Сфера його діяльності охоплює три чверті території України, на якій проживає третина населення і формується майже 60% фонду споживання, створюється 17% ВВП» [8]. Його розвиток вимагає кредитів, забезпечення якими залежить від стану й особливостей функціонування банківської системи.

Зазначимо, що налагодження функціонування банківської системи тривало довгий період після здобуття незалежності. Більшість українських банків, як констатується у вітчизняних дослідженнях, започаткували активне кредитування аграрного виробництва після 2000 року. Згідно з даними Міністерства аграрної політики України, протягом 2000-2005 років обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств збільшились у 4,8 раза, обсяги пільгових кредитів – у 13,8 раза. Кількість пільгових кредитів зросла у 2,3 раза. У цей же ж період підвищився рівень повернення кредитів аграрними підприємствами. Винятком був 2003 рік, коли несприятливі погодні умови знизили врожайність, що не дозволило позичальникам своєчасно погасити кредити [1].

Але, власне, високий ризик неповернення кредитів, наданих аграрним виробникам, зробило аграрне виробництво непривабливим як для інвесторів, так і для банківської системи України. Підтвердження сказаному знаходимо в дослідженні С.Колотухи, який зазначає наступне: в структурі кредитів, наданих банківськими установами країни за видами економічної діяльності як у 2004 році, так і у 2008 році, найбільшу питому вагу займали кредити у сферу торгівлі, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (41,80% та 37,70%), а найменшу частку - кредити у сільське господарство, мисливство та лісове господарство - 2,7% та 6% відповідно, тобто частка позик, наданих підприємствам АПК, залишається мінімальною [3].

Отже, незважаючи на деяке зростання самих кредитів у аграрну сферу у 2004-2008 рр., стан її кредитування на тлі інших секторів економіки залишається неприглядним. Згідно з даним С.Колотухи, у 2008 р. підприємства АПК країни залучили 17,29 млрд. грн. кредитних коштів, що на 9,8 млрд. грн. більше, ніж у 2004 р., з яких 8,22 млрд. грн. склали короткострокові кредити, 6,07 млрд. грн. - середньострокові кредити та 3,00 млрд. грн. - довгострокові. При цьому лише 5% загальної суми кредитів, отриманих підприємствами АПК, призначені для купівлі сільськогосподарської техніки. Одночасно зазначається, що у розвиток вітчизняного АПК необхідно щорічно інвестувати 20-25 млрд. грн. [3]. Беручи до уваги наведені дані, очевидним є істотний розрив між потребою в кредитах та їх фактичному наданні. Згідно з інформацією, що представлена в джерелі [9], при загальній потребі агропромислового комплексу України у 2007 році у 15 млрд. грн. дефіцит коштів його фінансування становив 2,50 млрд. грн.

Зазначимо, що згідно з іншими оцінками, результати яких наводяться в публікаціях останніх років, такий розрив є ще більшим, причому таке збільшення значною мірою залежало від фактичного призупинення фінансування розвитку аграрного виробництва у 2009 р.

Прикладом сказаному є те, що потребу агропромислового комплексу країни в інвестиціях Микола Присяжнюк, який нещодавно призначений на посаду Міністра аграрної політики України, оцінив в \$150 млрд. [7]. Реалізувати таку потребу в інвестиціях в короткі строки вкрай складно.

Зазначимо, що сьогодні відсутній однастайний погляд як на величину потреби агропромислового комплексу в кредитах і в інвестиціях, так і на спосіб отримання необхідних фінансових ресурсів. Так, віце-прем'єр-міністр Сергій Тигіпко прогнозує залучення інвестицій в сільське господарство України протягом 3-5 років обсягом близько 40 млрд. дол., якщо буде знятий мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення. Крім того, на сьогодні відомо, що Європейський банк реконструкції і розвитку висловив про свою готовність надавати українським підприємствам і банкам кредитні ресурси обсягом близько 1,5 млрд. дол., а з часом, як вважає С.Тигіпко, завдяки різним програмам до України може прийти значна кількість грошей [6].

На думку М.В.Вацької, Україна потенційно може бути однією з провідних країн із залучення інвестицій, оскільки цьому сприяють її величезний внутрішній ринок, порівняно кваліфікована і дешева робоча сила, значний науково-технічний потенціал, багаті природні ресурси, близькість до ЄС. Але, на її думку, існують і істотні недоліки, серед яких - відсутність досконалого механізму кредитування аграрного сектора [2, с.156-157].

Оскільки ООН визнала український агропромисловий комплекс одним з найперспективніших у світі, то перетворення України в одну з провідних країн із залучення інвестицій у аграрне виробництво є цілком реальною справою. Прогнозується, що український сільськогосподарський сектор у найближче десятиліття увійде до п'ятірки аналогічних секторів, що зростають найбільшими темпами в світі. Передбачається, що вітчизняний АПК до 2019 року виросте майже на третину, збільшивши обсяги виробництва на 29%. Такі висновки сформовані в спільній доповіді ООН і Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Фактично, темпи зростання України будуть другими в світі, поступаючись по активності лише Бразильському агропрому - йому в ООН готують зростання на 40% [7].

Безумовно, ефективне кредитування аграрного виробництва в Україні можливе при зміцненні банківської системи України (БСУ), чисті фінансові результати функціонування якої у 2009-2010 рр. суттєво погіршилися (табл.1).

Таблиця 1

Показники функціонування діючих банків України у 2008-2010 рр.*

Показник	01.01.08	01.01.09	01.07.09	01.10.09	01.01.10
Кількість діючих банків	175	184	187	185	182
у т.ч. з іноземним капіталом	47	53	51	49	51
Регулятивний капітал БСУ	72265	123066	119 476	128051	135802
Рівень простроченої заборгованості	1,31%	2,45%	5,69%	7,56%	9,36%
Чисті активи (з урахуванням резервів)	599396	926086	864 695	889959	880302
Чистий фінансовий результат, млн.грн.	6620	7304	-14 321	-20944	-38450
Офіційний валютний курс UAH / USD	5,0500	7,7000	7,6405	8,004	7,9850

*Джерело: Шулик В. Банківська система України: випробовування кризою / Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг»: Аналітика. 02.03.2010. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua/ua/analytics/analytical-articles/12570/>

Банківська система України втратила свої позиції порівняно із періодом 2000-2005 рр., коли сформувалося стабільне підґрунтя позитивних змін, що відбулись у кредитних відносинах банків з аграрними підприємствами. Позитивні зміни 2000-2005 рр. В.Березовик пояснив дією таких факторів. «По-перше, 2000 р. став роком кардинальних змін у формі власності на землю та управління в АПК. По-друге, у банківському секторі відбувся розподіл сфер впливу, що спонукало банки до зміни напрямків розміщення вільних ресурсів. Саме таким напрямком і став агропромисловий сектор країни. По-третє, банки почали відкривати відділення в районних центрах та сільській місцевості. Основними клієнтами і позичальниками таких відділень є аграрні підприємства. По-четверте, більшість галузей агропромислового комплексу мають відносно

невеликий період обігу коштів (у середньому до року), що сприяє банківському кредитуванню. По-п'яте, підвищився рівень своєчасності повернення кредитів аграрними підприємствами з 86 % 2000 р. до 96 % 2005 р. Це, безумовно, підвищило інтерес банків до кредитування аграрного сектора. По-шосте, запроваджено спеціальний механізм часткової компенсації державою процентних ставок за короткостроковими і довгостроковими кредитами банків» [1].

Але в період кризи активізувалися інші фактори, які погіршили ситуацію у банківській системі України. Особливо складним був 2009 рік, який характеризувався початком глобальних трансформацій на фінансовому ринку. Впродовж цього року і кредитна активність банків була слабкою, і основні їх зусилля концентрувалися на роботі з проблемною заборгованістю, включаючи її продаж і реструктуризацію. В результаті банки не змогли поліпшити якість активів, значна частина банків мала проблеми з ліквідністю через низьку якість вкладень [10].

На початок 2010 року в Україні було зареєстровано 197 банків, з яких 182 банки були функціонуючими. Із загальної кількості - 51 банк з іноземним капіталом, у тому числі 18 банків – з 100% іноземним капіталом. У 2009 році шість банків були виключені із державного реєстру. На початок 2010 року ще 14 банків знаходяться на стадії ліквідації. У 11 банках функціонувала тимчасова адміністрація НБУ. Згідно з розподілом банків за групами на 2010 рік, I група (найбільші банки) складається з 18 банків, II група – з 20 банків, III група – з 21 банку, IV група – з 122 банківських установ. Сукупні активи банківського сектора на початок 2010 року склали 873,4 млрд. грн., чистий відсотковий дохід – 53,7 млрд. грн., чистий комісійний дохід – 13,1 млрд. грн. Водночас, чистий збиток банків за рік перевищив 30 млрд. грн. [10].

Без зміцнення банківської системи України і підтримки нею аграрного виробництва країна не зможе забезпечити продовольчу безпеку. Адже саме завдяки власним високорозвиненим банківським системам розвинені країни світу змогли забезпечити реалізацію спеціалізованої системи сільськогосподарського кредиту.

Якщо взяти до уваги те, що при збереженні негативних тенденцій в економіці, слабкому операційному середовищі, а також нестабільній грошово-кредитній і валютно-курсовій політиці, привабливість вітчизняного банківського сегмента залишатиметься на низькому рівні внаслідок високих локальних (характерних для банківського сектора України) і глобальних суверенних ризиків, то цілком очевидно, що ситуація доволі серйозна. Адже це може загрожувати збереженню підтримки західними материнськими структурами дочірніх підрозділів в Україні, велика частина яких була збитковою (окремі на сьогодні недокапіталізовані) [10].

Отже, вкрай необхідна нова антикризова стратегія розвитку банківської системи України. Вона повинна враховувати нову модель якісно нового

розвитку агропромислового виробництва. Так, Т.В.Чайковська, О.Д.Стефурак вважають, що основою функціонування галузей аграрного сектора України має бути інноваційно-випереджувальна модель з визначеним цілеспрямованим державно-приватним інноваційним партнерством [8]. Введення в дію Національної інноваційно-випереджувальної моделі якісно нового рівня розвитку агропромислового виробництва вимагає, на думку Л.І.Марчук, прийняття концепції партнерства держави, наукового співтовариства та бізнесу; створення сприятливих умов для здійснення технологічної модернізації виробничої бази агропромислових підприємств; збільшення бюджетного фінансування розвитку науки та ін. [4].

Велику роль у зміцненні банківської системи України, по-перше, може відіграти повернення довіри до неї населення країни. Це можливо, хоча окремі фахівці вважають, що говорити про це зараз передчасно.

По-друге, важливо розробити і реалізувати заходи зменшення заборгованості банківського сектора перед Національним банком України, яка склала станом на початок 2010 року 86,3 млрд.грн.

Безумовно, зміцнення банківської системи України стане важливим кроком на шляху вирішення питання кредитування сільськогосподарських товаровиробників, яке на сьогодні все ще невирішене.

Підсумовуючи, зазначимо, що стан банківської системи України, особливості її функціонування та стосунків з аграрними виробниками є важливим фактором активізації розвитку аграрного виробництва, яка можлива на базі підвищення його кредитної, інвестиційної та інноваційної привабливості. Важливо сконцентрувати зусилля на вивченні та використанні можливостей щодо підвищення дієвості цього фактору, що дозволить не тільки досягнути європейських стандартів господарювання, але й забезпечити продовольчу безпеку країни, а в кінцевому рахунку поліпшити рівень життя не тільки мешканців села, а й усіх громадян країни.

Список використаних джерел:

1. Березовик В.М. Кредитування банками України сільськогосподарських підприємств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / В.М. Березовик; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. — К., 2006. — 20 с.
2. Вацька М.В. Інвестиційна привабливість аграрної України – шлях до найвищого економічного розвитку // Економічний простір. – 2009. - №24. – С.153-159.
3. Колотуха С.М. Перспективи розвитку банківського кредитування аграрної галузі. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=1546>
4. Марчук Л.І. Коммерційні аспекти трансферу інновацій в аграрній сфері // Економіка України. – 2008. - №9. – С. 25-31.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про особливості здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою” / Присяжнюк М.В. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=35956&pf35401=147957
6. Україна може залучити 40 млрд. дол. США інвестицій в агрокомплекс. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=139&id=2589>
7. Український агропром - один з найперспективніших у світі. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=139&id=2551>
8. Чайковська Т.В., Стефурак О.Д. Модель якісно нового розвитку агропромислового

ФІНАНСИ

виробництва. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
http://www.rusnauka.com/17_APSN_2009/Economics/48117.doc.htm

9. Шевчук А. Кредитування аграрних підприємств України. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=1149>

10. Шулик В. Банківська система України: випробовування кризою / Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг»: Аналітика. 02.03.2010. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua/ua/analytics/analytical-articles/12570/>